

HAKLIK NORBERT

Nálunk (?), Ózdon (?)

szülőföldem

HAKLIK NORBERT (1976) Brűnn (Csehország)

Egy írás, amely a szülőföldről szól, nem az első szóval kezdődik. Hanem a választással. Annak eldöntésével, miről is szóljon a szöveg. A szerző anyakönyvi kivonatában szereplő településről, amely nem feltétlenül azonos azzal, ahová a pályában hazavitték a szülészetéről? Belefér a merítésbe az is, hogy valaki azt az utcát írja meg, ahol felnvelődött – néha egy ilyen, szűkre szabott, behatárolt fizikai tér is micsoda történeteket-történelmet hordozhat! –, de éppenséggel az is, hogy az egész ország történetét írja meg a magánhistoria sajátos szemszögéből. A lehetőségek szinte határtalanok. Tehát szerzői választás kérdése, meddig terjed az írói figyelem térben és időben. A szülőföldről szóló írás lehetne akár ennek a döntésnek a metaszövege is. (Mi az, hogy lehetne? Hát nem mindig eleve és elkerülhetetlenül az?)

A munka tehát a döntéssel kezdődik. Az elhatározással. Amelyben a szerző határt szab szülőföldjének.

És ha a keletkezében lévő szöveg a későbbiekben majd a döntés felülbírálásáért, határrevízióért kiált?

Annál jobb. Talán.

Szülővárosomról, Ózdról írva nagyon is helyénvaló a határról beszélni. Nem csupán azért, mert a város közvetlen szomszédságában húzódik a – mára már észrevehetőleg légiésedett – szlovák határ. Ózdtól ugyanis a határhelyzet Trianon előtt sem volt idegen.

De mielőtt mélyebbre merészkednék ebbe a témába, először tisztáznom kell: aki Ózdról beszél, az annál kevésbé Ózdról szól, minél messzebb kalandozik visszafelé a történelemben. Bár a település nevét először említő írásos emlék 1272-re datálódik, hosszú évszázadokig Ózd volt a periféria, és a később hozzá csatolt – az utóbbi évtizedekben aztán ismét önállósult – falvak sokáig jóval nagyobb jelentőséggel bírtak, mint a község, amely a város névadójává vált.

Hogy miért?

Éppen a határhelyzetből fakadóan.

Ózdtól kilenc kilométerre, az azonos nevű patak partján fekszik Hangony. Ma a második falu Szentsimon után, amennyiben az utazó a palóc nyelvjáráson belül is sajátos regionális dialektust, a barkót őrző Domaháza felé hagyja el a várost. Hangony 1214-es első említésével bő fél évszázaddal előzi meg Ózdot. Pálos monostora volt, és a késő középkorban már Alsó- és Felsőhangonyról is szólnak a feljegyzések – jelezvén, hogy a település eléggé jelentős volt ahhoz, hogy külön elnevezéssel illessék a részeit.

Menjünk egy faluval közelebb Ózdhhoz! Szentsimont 1247-ben, tehát negyedszázaddal Ózd előtt említik először, Szentsimonúr néven. Árpád-kori katolikus temploma, ha nem itt, hanem például Franciaországban van, ma a világörökség része, és turisták ezrei özönlik el naponta. A 20. század közepén, egy felújítás során fedezték fel a vakolata alatt rejtőző, 1330-ban és 1423-ban festett freskókat – Keresztelő Szent Jánossal, Szent Györggyel és a sárkánnyal, a kisded Jézussal, Máriával és a háromkirályokkal. 1650-ben készül ka-

zettás mennyezete a legrégebb Magyarországon – a huszonnégy festett tábla kereszténység előtti motívumokban is bővelkedik.

Hogy ma Ózdról miért nem Hangony vagy Szentsimon külvárosaként beszélünk?

Az értő szemnek nem kell soká keresnie a választ. Ott van a szentsimoni templom tetején.

1423-ban Szentsimon a rimaszécsi Széchy Tamás birtoka, 55 portával. 1553-ban már csak 25 portája van. Ugyanabban az évben pár kilométerrel odébb, Sajóvárkonyon – ma Ózd része – a helyi fogadó vendégeinek egyike baltával agyoncsapja az *Egri csillagokból* ismert Mekcsey Istvánt, miután az megpróbálja „elrekvirálni” tőle a szénáját, s ha már így, akkor a szekerevel együtt. A török 1554-ben éri el Szentsimont. 1567-re a szomszédos Hangony pálos monostora már nem létezik, áldozatául esik a törökdúlásnak. Hangony a hódoltság során teljesen elnéptelenedik. Szentsimon túlél, s bár a budai pasának és a hatvani vagy a füleki bégnek is adózik, a környék központjává lesz, és a vidék első iskolája is itt épül fel. Iskola a határon: a török birodalom és a Habsburgokévá lett Magyarország-maradék határán, de vallásokén is. Szentsimon 1637-ben protestáns, 1675-ben megint katolikus. De nem kellene konkrét feljegyzések ahhoz, hogy tudjuk: *cuius regio, eius religio* – és volt Szentsimonnak olyan földesura is, aki élete során harminc-egynéhányszor váltott a katolikus hitről a reformátusra és viszont.

A szentsimoni templom tetején ma is három vallás jelképe látható: a reformátusok betlehemi csillaga, a katolikusok keresztje és a török félhold. A Rima-vidéken és Gömörben másutt is máig fennmaradt a hitek és impériumok határán élt elődök gyakorlatiasságának köszönhető megoldás: elvégre a portyázó hadak csak kisebb eséllyel perzselik s dúlják fel a falut, ha a saját vallásuk jelképét is ott látják a temploma tetején.

Errefelé nem botlunk lépten-nyomon római romokba, mint a Dunántúlon. A birodalom a folyamtól északra is terjeszkedett – kissé nyugatabbra, a mai Nagyszombat helyén is volt római település, és Erdély aranybányái is az impériumot gazdagították –, de ide nem jutottak el a légiók. Ez nem jelenti azonban, hogy ne lett volna a vidéknek a honfoglalás előtt is történelme – a szentsimoni templom ember alkotta halomra épült, ami nyilván korábbi korok hagyatéka. (Ugyan miért emelne valaki önkezével magaslatot egy dimbesdombos vidéken? Ám ha a település korábbi lakói – ismeretlen isteneik tudják, milyen okból – már megtették, miért ne hasznosíthatná újra a múlt távolába vesző elődök munkáját?) Ám bármilyen építmény romjain emelték is őseink a szentsimoni templomot, az alkalmasint újnak számíthatott azokhoz az antropomorf, bronzkori urnákhoz képest, amelyek a Krisztus előtti harmadik évezred első feléből maradtak ránk, s amelyeket az Ózdhoz tartozó, Center nevű településen emeltek ki a földből.

A nyolcvanas évek legvégén, a kilencvenesek elején városszerte közzörej tárgya volt, hogy a pár száz lelkes Centerben hirtelen mennyire megszaporodtak a nyugati limuzinok. Már ami az átmenő forgalmat illeti. Az Ózd-Center feliratot ugyanis rendre félreértették a nyugati befektetők, akik abban a reményben érkeztek a városba, hogy a gyár elkótyavetyéléséből ők is kivehetik majd a részüket.

S ha már Centernél tartunk: anyai nagyszüleim az ottani temetőben nyugszanak. A sírtól jó időben tisztán látszanak a Magas-Tátra csipkéi.

Apai nagyszüleim Járdánházán vannak eltemetve. A város határában, Borsodnásasd felé, amelyen túl az országút nekirugaszkodik a Bükk meredélyének, van egy domb, rajta egy kápolnával. Királyszállása a neve. A hagyomány szerint itt pihent meg IV. Béla, amikor a muhi csatavesztés után az erdős-hegyes vidék rejtekében menekült a tatárok elől.

Életem első tizenöt évét Ózd a Cipó hídjának nevezett városrészén éltem le. A hídnak akkorra már nyoma sem volt, és a Cipó-patakot is a felszín alá űzte a városrendezés. Ám a Cipó-hegy változatlanul uralta a horizontot, valamint – nyáron zöld gyíkokban és egyéb érdekes erdei jószágokban bővelkedő kirándulóhelyként, télen pedig szánkópályaként – gyermekkorunkat is. Mindenki tudja a városban, honnan kapta a nevét a hegy: a tatárok elől menekülő IV. Béla király megpihent a tetején, és oly szerencsétlenül próbálta megszegni utolsó cipóját, hogy az legurult a hegyoldalra, végig a patak mentén.

És ha már történelmünk nagyjainál tartunk: még ha IV. Bélának tudomásom szerint nem is, de az Andrássyaknak fontos szerep jutott a családom történetében. Anyai dédapám, Püspöki József a tiszadobi Andrássy-birtok intézője volt, és – így a családi legenda – olyan jól végezte a dolgát, hogy a gróf megkérte: szedje rendbe a tőketerebesi kastélyhoz tartozó birtokokat is. Nagypám már Hardicsán született (szlovákul: Zemplínske Hradište). A már akkor is vegyes lakosságú faluban a többi gyerekkel játszva, *játszva* tanult meg szlovákul. Aztán az impériumváltás után, amikor a tisztviselők választhattak: vagy hűséget esküdnek a csehszlovák államnak, vagy mehetnek a maradék Magyarországra, dédapám az utóbbi mellett döntött. Így tért vissza a család Tiszadobra. Nagypám szlovák nyelvtudása a második világháború végén tett nagyon jó szolgálatot nemcsak a családnak, hanem mind a falubelieknek – miután ugyanis a keleti fronton szerzett sebesülése miatt leszerelték, ő volt Tiszadobon az egyetlen, aki szlovák nyelvismeretének köszönhetően képes volt megértetni magát az oroszokkal. De ezt már megírtam bővebben a *Tom Hanks a vizek felett* című novellámban.

Anyai nagymamám elmondása szerint dédnagyanyám Andrássy Katinka grófnő öltöztetőnője volt. Amikor gyermekkori emlékeiről faggattam, nagymamám gyakran beszélt egy öreg grófnőről, aki a kastély parkját járta kicsi kutyáival, botjára támaszkodva. Katinka, Károlyi Mihály felesége nem lehetett – ő a második világháború végén is csak ötvenes éveinek elején járt –, anyja, a kiegyezés évében született Zichy Eleonóra azonban annál inkább.

Milyen jó volna most minderről megkérdezni a Mamát!

Ide kívánczik, hogy a családot néhány évtizeddel később egy újabb hatalomváltás hajtotta Tiszadobról egészen Ózdig. Nagypám, aki a mezőgazdasági masinákhoz igen jól értett, úgy döntött, inkább az iparvárosban folytatja gépészként, ahelyett, hogy a téesz tagjaként dolgozna azokkal a lovakkal, amelyek korábban az övéi voltak, azon a földön, amely korábban a sajátja volt. Hát igen – a kálomista nyakasságért nekünk sohasem kellett a szomszédba menni.

Apai nagyszüleim nem voltak annyira közel hozzánk, hogy hasonló történeteket hagyhattak volna rám. Nagypám pályaképe jellegzetes bányavidéki történet: főhőse vájárból küzdi fel magát a bánya tisztviselői – ma így mondanánk: a menedzsment tagjai – közé.

Érdeemes elgondolkodni azon, hogy felmenőim körében a szlovák nevű Haklikok között senkit nem őriz a családi emlékezet, aki beszélt volna szlová-

kul. A magyar nevű Püspökiek ágán pedig ott van rögvest két nemzedéknyire tőlem a nagyapám.

Persze ez egyáltalán nem egzotikum mifelénk. Az 1910-es népszámlálás szerint Ózd különféle városrészei között némelyikben a húsz százalékot is meghaladta, és a többiben sem nagyon volt tíz százalék alatt a szlovák anyanyelvű lakosság aránya. A nemzetiségek között a harmadik helyen pedig mindenütt a németiség végzett. Tipikus nemzetiségi megoszlás, ha más-más arányban is, de nagyon jellemző az északi bányavárosokra. Persze nem csupán a bánya és az ipar vonzotta a területre távolabbi vidékek nem magyar anyanyelvű lakóit – Pfening családnevű gyermekkori jó barátom dédapja például dunai hajósként találkozott össze Pest-Budán (vagy talán már Budapesten?) egy magyar leánnyal, és keveredett végül Ózdra – hogy állítólag egészen élete végéig ne sikerüljön teljesen elsajátítania a magyar nyelvet.

Aki a hetvenes–nyolcvanas években volt gyerek Ózdon, arra elkerülhetetlenül ragadt némi szlovák szókincs, anélkül, hogy bármit is tett volna érte. Tünde lányom annak a generációnak a tagjaként, amelyik számára a Netflix és a YouTube természetes, azt hinné, viccelek, ha elmondanám neki: amikor a papája volt annyi idős, mint ő most, csak egyetlen tévéadás volt, és hétfőnként az is szünetelt. Na, ilyenkor egész Ózd a szlovák televízió adását nézte. Ami pedig a rádiót illeti, a szlovák adókon máig jobb a vétel, mint a magyarokon. Szerintem nem volt olyan korombeli gyerek a városban, aki ne tudta volna, hogy ha a bemondó vagy a bemondónő azt mondja, *hudba*, akkor zene következik. Nem is kellett hozzá, hogy Hakliknak – vagy éppenséggel Jancsuráknak, Vladárnak, Anderjkovicsnak, Ruzsinszkynak, Répánszkynak, Ochtinszkynak, Lemáknak – hívják az illetőt (csak hogy néhány családnevet említsek az iskolatársak és a családi ismerősök köréből).

Az az Ózd, amelyikben a gyermekkorunkat töltöttük, már nem létezik. Nincs már ott a Vasvári úttá átkeresztelt Vörös Hadsereg útja túloldalán a gyárkerítés, amelyen átmászva be-beszöktünk az üzem területére, hogy a sínek mellett összegyűjtsük a tehervagonokról lehullott színes ércdarabkákat, amelyeket ki tudja, miért, következetesen szilíciumként emlegettünk. Már régóta nem *fújnak* – így hívtuk azt, amikor az egész városban hallhatóan megszólalt a gyárban a műszak kezdetét jelző gőzduda. És már nincs meg a hét gyárképmény sem, amelyek a Gyár úton magasodtak sorban, a város jelképeként.

Máig emlékszem 1990. március 3-ra, amikor az acélöntőműben a száztonnás üstből elfolyt az acél, és a vízzel reakcióba lépve hidrogénrobbanást idézett elő, amelyben tizenhárom munkás veszett oda. Az a szóbeszéd járta, hogy egyikük éppen egy nappal korábban cserélt beosztást valamelyik kollégájával. A legidősebb áldozat negyvenhárom éves volt, a legfiatalabb tizenkilenc.

Pontosan két évre rá maga az Ózdi Kohászati Üzemek is osztozott az áldozatok sorsában. Emlékszem, amikor elkezdtem Budapesten főiskolai tanulmányaimat, vasárnaponként olyan ózdiak voltak az útitársaim, akik némelyike minden héten Győrbe vagy Mosonmagyaróvárra járt dolgozni. Szorgos magyarok és dolgoz cigányemberek, akik alól kihúzta a történelem (vagy a kapitalizmus, vagy tettestársként mindkettő) a gyárat – már ha eufemisztikusan akarjuk megfogalmazni azt, amikor a befektetőnek nem éri meg logisztikába és korszerűsítésbe investálni, ezért inkább megvásárolja a potenciális konkurenciát, hogy megszüntethesse azt.

Magántörténelmemben az 1990-es gázrobbanás emléke jelzi a régi Ózd elmulásának kezdetét. A végét pedig az, amikor sorra felrobbantották mind a hét gyárkéményt. Ugyanaz az érzés maradt meg bennem mindkét esemény kapcsán: a tehetetlenség és értetlenség keveréke, mintha egy gyilkosságnak lettem volna a történéseket befolyásolni képtelen szemtanújává.

Amikor tizenöt évesen gimnazistaként Szolnokra kerültem, hogy onnan járjak haza hétvégente Ózdra, nem a nyelvhasználat jelentette a legnagyobb kultúr-sokkot. Bár tény, hogy kissé tesztyén beszéltek: peszterkedtek, ha olyan szavakat használtam, mint a furik, a foncsik, a pampuska, osztálytársaim mulyán értetlenkedtek, ha a faragót akartam kölcsönkérni valamelyiküktől, ha pedig azt hallották, hogy valahol tilos makukázni, akkor visszakérdeztek: „Miért, holnap szabad?”

Nem: a legerősebb kultúr-sokk akkor ért, amikor leesett az első hó, és gimnazistatársaim elkezdtek afelett örvendezni, hogy iskola után mehetnek szánkózni.

Ugyan hová, értetlenkedtem.

Hát a töltésre, jött a válasz.

Nem bosszantottam őket azzal, hogy nálunk, Ózdon ez úgy fest: félóra alatt felhúzod a szánkót a Lam tetejéig, aztán csúszol lefelé vagy öt percig folyamatosan.

Nekem mondod, ózdinak, hogy talpa van a ródlinak?

Világ életemben a hegyek közelsége kellett ahhoz, hogy otthonosan érezzem magam. Ezeket a sorokat Brnóban írom – az ablakból tisztán látszanak a Pálava sziklás ormai lent délen, az osztrák határnál, a Morva-karszt ezeregyszáz barlangjával és a Macocha-szakadékkal pedig itt kezdődik a ház mögött.

Nem tudom, az Ózdról elszármazottak közül hányan érzik ennyien otthonosan magukat új lakóhelyükön. Gondolom, szép számmal akadnak, akik igen – már csak statisztikai alapon is. Az 1980-as adatokhoz képest 2017-re 10 861 fővel, tehát negyedével csökkent a város lakossága. Van, aki Egerig, Budapestig, Székesfehérvárig jutott, olyan is, aki csak a börtöncelláig, de akadnak általános iskolai osztálytársaim Londonban és Kanadában is.

A már említett, Németországból Ózdra keveredett dunai hajós dédunokája, Pfening barátom mondta, amikor segítettem neki munkát találni Csehországban, hogy a Ráctagban lakó nemzedéktársaink közül ő volt az utolsó, aki eljött.

Pedig a Ráctag azért elég nagy.

Arra azért jókora összeget tennék, hogy az Ózdról elszármazott munkavállalókkal, bárhová is vetődjenek, jól járnak a cégek. A környezetemben megfordult földijeim mind kemény munkával és tudással próbáltak előrejutni. A génekben volna? Aligha. Ha olyan vidékről származol, ahol jó eséllyel egyik nagyapád kohász, a másik meg vājár volt, magaddal hozod azt a hozzáállást, ami szerint a munkában helytállni tisztesség és férfiaság dolga, valamint a tudást, hogy az, aki nem képes a csapatmunkára és az együttműködésre, nem biztos, hogy feljön a tāróból.

Csak látszólag nem tartozik ide az az elégedettség, amelyet akkor érzek, ha Kálnay Adél, Léka Géza, Jónás Tamás vagy Antal Balázs írásaival találkozom az irodalmi lapokban.

Brnóból Ózdra jó ideje Szlovákián keresztül szoktam hazajárni. Kislányom még nincs hatéves, de Břeclavnál, Zólyomban és Bánrévén is érti, miről beszél a többi utazó, ha megállunk a benzinkúton vagy valamelyik vendéglőnél.

És hogy hazafelé tartva melyek azok a földrajzi pontok, amelyeket elérve még otthonabbul érzem magam?

Néha már akkor, amikor áthajtok a Morava felett Szlovákiába, Jókútnál. Más alkalmakkor meg a zólyomi várnál, ahol minden alkalommal eszembe jut Balassi. Vagy amikor elérem az alsósztrégovai elágazást. Vagy amikor Oszgyánál arra gondolok, hogy Görgey *A fekete városban* éppen ide vitette Görögőről a pesztonkával kislányát, Rozáliát. Rimaszombatnál pedig kétség nem férhet hozzá, hogy hazaértem – mit nekem az a maradék harminc-egynéhány kilométer, ami még Ózdig hátravan.

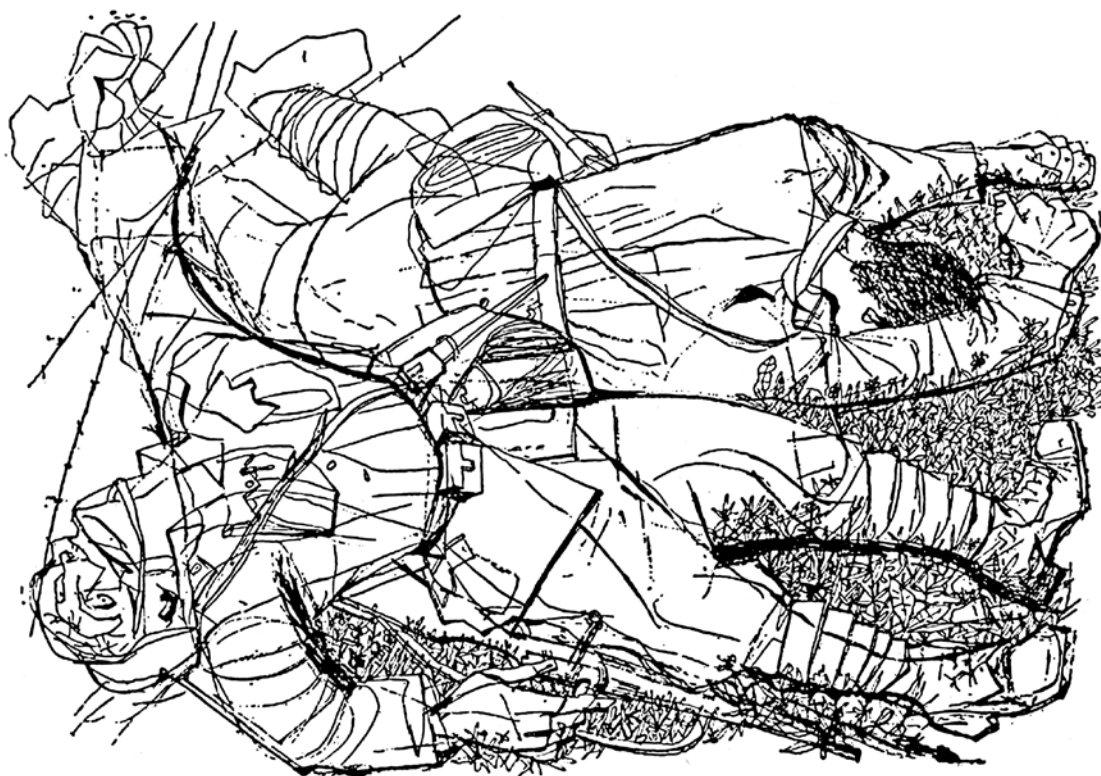
Egy dolog biztos: a bánrévei határelmény már fakuló emlék csupán.

Szentsimonról szólva elfelejtettem megemlíteni: a templom jó ideje a Szlovák Idegenforgalmi Hivatal által létrehozott Gótikus Út egyik állomása. Az Ózd előtt álló, optimista jövőlehetőségek egyike éppen észak felé nyit: a város ugyanis nem csupán Szilvásváradtól van kevesebb mint húsz kilométerre, és ötven-hatvan kilométernyire Egertől és Miskolctapolcától, de a határ túloldalát célzó kirándulásokhoz is kiváló bázis lehet, akár a csillagos-kereszt-félholdas templomok vidékén túlra is: Dobsina jégbarlangjáig bő órányit kell autózni, és kevesebb, mint három óra alatt Lőcse, Eperjes és a Magas-Tátra is elérhető.

Ha megállok a centeri temetőben anyai nagyszüleim sírjánál, a temetőtől nem messze a Hangony-patak siet a Sajó felé. Vize onnan a Tiszába, majd a Dunába folyik tovább, hogy aztán a deltánál elérje a Fekete-tengert.

Ha derűs az idő, és a horizontra emelem a tekintetem, tisztán látom a távolban a Magas-Tátra csipkéit. Északi oldalától a Balti-tengerig jutni már csak könnyű lejtmenet.

Itthon vagyok.

SZALAY LAJOS, Rajz *A magyar dráma* c. kötetből, 1956